

Kobiety w nauce

Podmiotowe
i społeczno-kulturowe uwarunkowania

NR 2797

Monika Sulik

Kobiety w nauce

Podmiotowe
i społeczno-kulturowe uwarunkowania

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2010

Redaktor serii: Pedagogika
Anna Nowak

Recenzent
Elżbieta Kowalska-Dubas

Publikacja będzie dostępna — po wyczerpaniu nakładu — w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Spis treści

Wstęp	7
1. Wokół kobiety i kobiecości	9
1.1. O niedokończonej podmiotowości kobiety	10
1.2. Kobiecość jako kategoria społeczno-kulturowa	15
1.2.1. Społeczno-kulturowy wymiar kobiecości i jego przemiany	15
1.2.2. Polska kobieta — szkic do portretu współczesnej Polki	23
1.3. Przestrzeń życiowa kobiet	26
1.3.1. Miejsce kobiety w życiu rodziny	26
1.3.2. Praca i jej znaczenie w życiu kobiety	29
1.3.3. Kobieta i edukacja — duet (nie)doskonały?	34
2. Nauka a sprawa kobieca	39
2.1. Rozwój naukowy człowieka — uwarunkowania i konteksty	40
2.2. Obecność kobiet w poznaniu naukowym	45
2.2.1. Kobieta w nauce — zjawisko wciąż wyjątkowe	45
2.2.2. Kobieta nauki	53
2.2.3. Sprawa kobieca w nauce — o rozwoju feminologii	56
3. Koncepcja metodologiczna badań własnych	63
3.1. Przedmiot badań	64
3.2. Schemat przeprowadzonego projektu badawczego	65
3.3. Charakterystyka próby badawczej i terenu badań	68
4. Podmiotowe uwarunkowania uczestnictwa kobiet w nauce — analiza badań własnych	71
4.1. Naprawdę jaka jest? Portret kobiety nauki. Bohaterki wywiadów — szkice do portretu	72
4.2. „Być kobietą nauki” — uwarunkowania podmiotowe	82
4.2.1. Cechy osobowości i charakteru kobiety nauki	82
4.2.2. Kobieta nauki i jej hierarchia wartości	85
4.3. Modele kobiecości urzeczywistnionej w poznaniu naukowym	95
4.3.1. Kobiecość niezależna i samodzielna — według własnego projektu	96
4.3.2. Kobiecość sprawna i aktywna	98

4.3.3. Kobiecość tradycyjna — oddana innym	102
4.3.4. Kobiecość zdeterminowana	104
4.3.5. Kobiecość mało waleczna	107
4.3.6. Kobiecość harmonijna	109
5. Społeczno-kulturowe oraz sytuacyjne uwarunkowania rozwoju naukowego kobiet	115
5.1. Uwarunkowania zewnętrzne a poszczególne etapy rozwoju naukowego	116
5.1.1. Dzieciństwo i socjalizacja — faza wzrostu	116
5.1.1.1. Dom rodzinny i jego wpływ na rozwój naukowy	117
5.1.1.2. Pierwsze doświadczenia edukacyjne a rozwój naukowy	122
5.1.2. Dorastanie i pierwsze życiowe wybory — faza poszukiwań	124
5.1.2.1. Znaczące osoby	125
5.1.2.2. Wpływ kultury i tradycji	130
5.1.3. Adolescencja i stabilizacja – faza zajęcia pozycji	134
5.1.3.1. Podjęcie nowych ról — czy konflikt?	135
5.1.3.2. Znaczące wydarzenia zawodowe	140
5.1.4. Dojrzałość i dalszy rozwój — faza konsolidacji	144
5.1.4.1. Środowisko pracy — klimat intelektualny	144
5.1.4.2. Sytuacja społeczno-polityczna	147
5.1.5. Jesień życia — faza schyłku?	149
5.2. Konteksty rozwoju naukowego	152
5.2.1. Rozwój naukowy w kontekście spójności i czasu	153
5.2.2. Rozwój naukowy w kontekście przeszkód, trudności i wątpliwości	158
5.2.3. Rozwój naukowy w kontekście codzienności	163
5.2.4. Rozwój naukowy kobiet w kontekście tego, co nieuchwytnie	166
6. Znaczenia podmiotowe a wpływy społeczno-kulturowe: modele karier naukowych kobiet	169
6.1. Modele karier naukowych kobiet	170
6.1.1. Kariera przez przypadek (?) lub szczęśliwy zbieg okoliczności	170
6.1.2. Kariera jako kontynuacja drogi intelektualnej	172
6.1.3. Kariera jako zadośćuczynienie, substytut lub rekompensata	174
6.1.4. Kariera jako warunek realizacji swojej pasji	175
6.1.5. Kariera naukowa przy okazji pracy dydaktycznej	176
6.1.6. Kariera naukowa jako odskocznia lub ucieczka od problemów	177
6.2. O nauce, pracy i rozwoju naukowym — refleksje badanych kobiet	178
Zakończenie	183
Aneksy	191
Bibliografia	195
Summary	211
Zusammenfassung	212

Wstęp

Zmiany społeczne, które obserwujemy w naszym kraju, co więcej: uczestniczymy w nich, odzwierciedlają nowy sposób myślenia o człowieku i jego relacjach z drugim człowiekiem. Niewątpliwie istotnym elementem owych zmian stało się podkreślenie znaczenia podmiotowości kobiety, co szczególnie akcentowane jest w pracach związanych z refleksją feminologiczną.

Nowy kontekst społeczny tłumaczy więc fakt, że problematyka płci stała się w ostatnim czasie tematem żywym, przedmiotem wieloaspektowych analiz, rozważań i kontrowersji. Coraz bogatsza literatura przedmiotu wyjaśnia wiele mechanizmów funkcjonujących w społeczeństwie, uświadamiając jednocześnie fakt, iż płeć jest niezwykle silną kategorią o dużym znaczeniu i wyrazistości¹. Co więcej, płeć człowieka jest uznawana za „jedną z najwcześniejszych i najbardziej stabilnych podstaw jego tożsamości i jedną z najważniejszych zasad stratyfikacji społecznej”². Owe mechanizmy zaś są nie bez znaczenia dla jednostki, gdyż stają się częstymi przyczynami nieporozumień, podziałów oraz nierówności pomiędzy przedstawicielami obu płci. Jednym słowem, determinują losy ludzkie.

Choć w ostatnim czasie postulaty równego statusu kobiet i mężczyzn są realizowane w Polsce z coraz większą konsekwencją, to istnieją dziedziny życia społecznego, w których nierówności ze względu na płeć są ciągle bardzo widoczne. Jak zauważa Jolanta Miluska³, istnieją podstawy, aby twierdzić, że polska kultura jest generalnie wolna od seksizmu, jednak w życiu społecznym możemy obserwować pewne znamiona separacji płci,

¹ E. Mandal: *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Katowice 2000.

² J. Miluska: *Psychologia płci jako wyzwanie dla edukacji*. W: *Edukacja wobec zmiany społecznej*. Red. J. Brzeziński, L. Witkowski. Poznań—Toruń 1994, s. 370.

³ Tamże, s. 387.

z deprecjonującą kobiety ewaluacją ich pozycji. Kobiety są w dalszym ciągu niedoreprezentowane w elitach politycznych, gospodarczych i kulturalnych.

Wyraźne dysproporcje pomiędzy reprezentacją kobiet i mężczyzn widoczne są również w świecie nauki. Okazuje się, iż w tej dziedzinie życia społecznego istnieje tendencja polegająca na układaniu się reprezentacji kobiet w postaci piramidy ze znaczną liczbą kobiet na najniższych stanowiskach akademickich a bardzo skromną grupą kobiet wśród profesorów⁴.

Choć, jak już zostało wcześniej wspomniane, problematyka kobieca jest coraz częściej podejmowana w różnego rodzaju opracowaniach, to po dokonaniu kwerendy literatury poruszającej tę problematykę, ciągle jeszcze można dostrzec, iż tematyka związana z uwarunkowaniami rozwoju naukowego kobiet doczekała się zaledwie kilku opracowań. Pamiętając więc o realiach historycznych oraz sytuacji aktualnej, nie sposób nie zauważyć wielu czynników mających wpływ na miejsce i pozycję kobiet w poznaniu naukowym. Warto przyrzeć się czynnikom społeczno-kulturowym, które — jak wskazuje literatura⁵ — są głównym źródłem generowania różnic między przedstawicielami obu płci, jak i podmiotowym, które dotyczą kobiet jako wyróżnionego ze względu na płeć podmiotu poznania, a które to również są warunkowane wpływem społeczeństwa, kultury i tradycji. To przesunięcie ku jednostce nie jest przypadkowe, stanowi odpowiedź na wymogi nowego kontekstu społecznego. Kontekstu, w świetle którego aktywność, autodeterminacja, poczucie sprawstwa oraz wolność człowieka stają się wartościami nadrzędnymi, wymagającymi jak najszybszego odzewu ze strony nauki⁶.

Niezwykle interesujące wydaje się poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: co jest przyczyną tak widocznych dysproporcji w świecie nauki, polegających na znikomej (w odniesieniu do mężczyzn) liczbie kobiet pośród profesorów i osób zajmujących ważne pozycje we władzach oraz gremiach decyzyjnych szkół wyższych? Jak wygląda i czym warunkowany jest rozwój naukowy kobiet? Próbie odpowiedzi na te i wiele innych pytań dotyczących uczestnictwa kobiet w poznaniu naukowym oraz ich rozwoju naukowego poświęcona jest niniejsza monografia.

⁴ Zob. E. Kalinowska: *Europejska konferencja na temat równości płci w szkolnictwie wyższym*. „Teraźniejszość — Człowiek — Edukacja” 1998, nr 1. Niezwykle sugestywne dane, będące potwierdzeniem powyższych uwag, przedstawia również A. Nałaskowski: *Pedagogika, czyli mężczyzna w ciele kobiety*. „Forum Oświatowe” 1998, nr 1.

⁵ Zob. *Płeć i rodzaj w edukacji*. Red. M. Chomczyńska-Rubacha. Łódź 2004, oraz *Tożsamość społeczno-kulturowa płci*. Red. A. Barska, E. Mandal. Opole 2005.

⁶ J. Miluska: *Psychologia płci...*

Monika Sulik

Women in science Subjective and socio-cultural conditions

Summary

The book is interdisciplinary in nature and deals with the issues connected with the functioning of women in the scientific space. The analysis of the very phenomenon was conducted on the basis of qualitative-quantitative studies which allowed the author to reach an individual way in which women perceive their experiences related to science's participation in the world, as well as its presentation in a wider context. The main research questions concern the subjective factors conditioning academic careers of the women examined, socio-cultural factors determining the chances of participation and promotion of women in the world of science and the shape of the relationship between subjective factors and socio-cultural conditions (in the context of the academic work of the subjects in question).

As a result of the analysis of the research material the author differentiated six models of femininity realized in the scientific space: an independent and self-reliant femininity — according to one's own project, a fit and active femininity, a traditional femininity — devoted to others, a determined femininity, a little brave femininity, a harmonious femininity. The very models present what is common in subjects' biographical experiences and show a multidimension of the construct femininity constitutes. The relationship between subjective factors and socio-cultural conditions for the ways of women's scientific development was described by means of the models of women's academic careers: a career by incident (?) or a successful coincidence, a career as a continuation of an intellectual path, a career as compensation, substitute, a career as a condition for fulfilling one's passion, a career when didactic work occurs and a career as a form of escape from problems.

The conclusions drawn from the analysis of the research material incline for further reflections and empirical investigations connected with the development of women's scientific careers and conditions determining the very development.

Monika Sulik

Die Frauen in der Wissenschaft Subjektive und soziokulturelle Bedingungen

Zusammenfassung

Die vorliegende Monografie ist eine interdisziplinäre Arbeit über die Tätigkeit der Frauen im Wissenschaftsbereich. Aufgrund der qualitativ-quantitativen Untersuchungen ist es der Verfasserin gelungen zu zeigen, auf welche Weise die einzelnen Frauen ihre Erfahrungen in der wissenschaftlichen Tätigkeit betrachten. Die von ihr gestellten Forschungsfragen betreffen: subjektive, die wissenschaftliche Karriere der befragten Frauen bedingenden Faktoren, die den wissenschaftlichen Aufstieg von Frauen determinierenden soziokulturellen Umstände und die Wechselbeziehungen zwischen den subjektiven Faktoren und den soziokulturellen Bedingungen (im Zusammenhang mit Wissenschaftsarbeit der untersuchten Frauen).

Die Verfasserin hat sechs Modelle von der im Wissenschaftsbereich realisierten Weiblichkeit unterschieden: unabhängige und selbständige Weiblichkeit — nach eigenem Projekt; effektive und aktive Weiblichkeit; traditionelle — den Anderen ergebene Weiblichkeit; determinierte Weiblichkeit; mindermutige Weiblichkeit; harmonische Weiblichkeit. Die genannten Modelle veranschaulichen gemeinsame Eigenschaften der biografischen Erfahrungen aller befragten Frauen und die Mehrdimensionalität des Konstruktes — Weiblichkeit. Die Wechselbeziehung zwischen den subjektiven Faktoren und soziokulturellen Bedingungen der wissenschaftlichen Entwicklung von Frauen wurde mittels der Modelle von der wissenschaftlichen Karriere der Frauen dargestellt: zufällige (?) Karriere oder glücklicher Zufall; die Karriere als eine Fortsetzung des intellektuellen Weges; Karriere als eine Genugtuung, Ersatz oder Entschädigung; Karriere als eine Bedingung für die Verwirklichung von eigenen Leidenschaften; die bei der Gelegenheit der didaktischen Berufsarbeit gemachte Karriere; Karriere als ein Sprungbrett oder eine Flucht vor Problemen.

Die Analyse des Forschungsstoffes lässt noch weitere Schlussfolgerungen ziehen und neue empirische Untersuchungen durchführen.

Na okładce zamieszczono portret Magdaleny Bober-Kleszcz, autorstwa Zdzisława Kleszcza,
zainspirowany obrazem Amadea Modiglianiego, pt. *Kobieta w czarnym krawacie*

Redaktor
Katarzyna Więckowska

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Mirosława Żłobińska

Copyright © 2010 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1940-7

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 13,5. Ark. wyd. 15,0. Papier offset.
kl. III, 90 g Cena 18 zł

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c. M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław